

Alicja Kycia

**RODZINA WIEJSKA W KONTEKŚCIE WSPÓŁCZESNYCH
PRZEMIAN (NA PRZYKŁADZIE WYBRANEJ GMINY
WOJEWÓDZTWA PODKARPACKIEGO)**

Znacząca liczba dostępnych opracowań dotyczących życia rodzin we współczesnym świecie skupia się na prezentacji ogólnej kondycji jednostki oraz jej funkcjonowania w systemie rodzinnym. Rzadko uwzględniane są w tych opisach tak ważne dla człowieka środowisko i warunki, w jakich żyje. Wszechobecna globalizacja implikuje przemiany we wszystkich dziedzinach naszego życia bo – jak pisze Z. Bauman – „globalizacja to to, co dzieje się z nami wszystkimi”. Globalizacja dotyczy nas wszystkich, i tych w miastach, miasteczkach, i tych z mniejszych i większych wsi.

W tej sytuacji ciekawa może okazać się próba charakterystyki rodziny wiejskiej, ukazania wpływu procesu globalizacji na jej funkcjonowanie. Rodzina wiejska w literaturze przedmiotu to grupa osób związana nie tylko z gospodarstwem domowym, ale i z pracą na roli. (...) Rodzina wiejska spełnia te same funkcje co każda rodzina, ale spełnia je w specyficznych warunkach. Na warunki te wpływa posiadanie gospodarstwa rolnego. Gospodarstwo jest dla rodziny wiejskiej nie tylko miejscem pracy, ale równocześnie miejscem życia. I mimo wielu przeobrażeń i postępu ekologicznego można powiedzieć, że ta ciągła i konieczna praca jest formą życia tej rodziny.

Taka definicja współczesnej rodziny wiejskiej jest mało aktualna, przedstawia raczej stereotyp wiejskiej rodziny. Próba stworzenia nowej definicji jest raczej skazana na niepowodzenie w globalizującym się świecie. Każda rodzina jest bowiem inna – i sobie tylko właściwa, przez szereg lat ulegała przemianom społecznym, ekonomicznym i kulturowym, nie pozostała także wolna od zagrożeń i patologii.

Liczne obserwacje, kontakty zawodowe z rodzinami wiejskimi oraz obfita dokumentacja będąca w posiadaniu instytucji pomocy społecznej wskazują, iż rodziny wiejskie mają jeszcze cechy charakterystyczne, zachowane mimo wspomnianych

przemian, mające szanse na przetrwanie. Intencją tego tekstu jest ukazanie tych specyficznych cech.

Charakterystykę rodziny wiejskiej rozpoczniemy od przypomnienia, czym jest rodzina w ogóle: „Rodzina jest środowiskiem życiowym niemal każdego człowieka (...), w zależności od miejsca jej lokalizacji na świecie i czasu przybierała i przybiera jeszcze nadal bardzo zróżnicowane formy. Najogólniej rzecz biorąc, rodzina jest instytucją ogólnoludzką spotykaną we wszystkich epokach i kulturach. (...) Stanowi ona integralną część każdego społeczeństwa, jest jego najmniejszą, a zarazem podstawową komórką”¹. Rodzina to dla człowieka środowisko podstawowe, w którym funkcjonuje on na co dzień, jest z nim związany, pełni w nim określone role społeczne, identyfikuje się jako jego członek i reprezentant, współtworzy i przejmuje kulturowane poglądy, postawy, obyczaje, wzory zachowania i postępowania.

Z. Tyszka pisze: „Współcześnie rodzina występuje w zróżnicowanych formach w zależności od swej struktury. Strukturę rodziny określa: liczba i rodzaj pokrewieństwa członków rodziny (liczba dzieci, liczba innych krewnych), układ ich pozycji i ról społecznych, przestrzenne ich usytuowanie, siła więzi łączących poszczególnych członków rodziny, świadcząca o większej lub mniejszej spójności rodziny, podział czynności oraz struktura wewnątrzrodzinnej władzy i autorytetów, łącząca się dość ściśle z układem pozycji społecznych”².

Rodzina stanowi także podstawowe środowisko wychowawcze dla dzieci i młodzieży. Oddziałuje na nie bądź korzystnie, stymulując ich rozwój (jeśli dziecko wzrasta w rodzinie wartościowej), bądź negatywnie (jeśli rodzina ma określone cechy patologiczne). Nie jest ona z pewnością obojętna, jeśli chodzi o kształtowanie osobowości młodego pokolenia, jego postaw społecznych, stylu i poziomu życia, a w perspektywie także ma wpływ na dalsze losy młodych ludzi.

Ogromny zakres pojęcia rodziny, przedstawiona wyżej w znacznym uproszczeniu, sprawia, że staje się ono często przedmiotem rozważań wielu dyscyplin. Zainteresowanie rodziną obejmuje wszystkie dziedziny jej życia i niemal wszystkie występujące w niej zjawiska oraz problemy. W centrum uwagi znajdują się zachodzące w rodzinie przemiany oraz ich społeczne konsekwencje. Ta wielokierunkowość zainteresowań świadczy o bogactwie problemów, jakie wiążą się z rodziną, i o ich wpływie na wizerunek współczesnego społeczeństwa.

W związku z licznymi procesami, tj. industrializacją, urbanizacją, upowszechnianiem szkolnictwa, rozwojem środków masowej komunikacji, szybkim przepływem informacji, zmianom uległo także środowisko wiejskie. Utrwalony w literaturze przedmiotu obraz wsi stracił na aktualności, gdyż w wyniku osłabienia jej społeczno-kulturowej izolacji oraz ekonomicznej i gospodarczej samowystarczalności przestała istnieć wyrazista tożsamość kulturowa tych środowisk, a naczelną niegdyś wartość, jaką była ziemia, uległa znacznej dewaluacji.

Tradycyjny podział na wieś i miasto, przez wieki niezmienny, zaczyna zanikać. Badacze są zdania, że wieś i miasto nie znajdują się już na dwóch przeciwstawnych biegunach, lecz na swoistej skali, na której zaznaczono jedynie różne stopnie rozwoju ekonomiczno-społecznego. Rodziny wiejskie pod względem gospodarczym,

¹ Z. Tyszka, *Z metodologii badań socjologicznych nad rodziną*, Poznań 1991.

² Idem, *Rodziny współczesne w Polsce*, Warszawa 1982.

społecznym i kulturowym funkcjonują jednak odmiennie; jest to ciągle wynikiem „nierówności między miastem a wsią w sferze zaspokajania potrzeb. Dzieje się tak w wyniku (...) niedorozwoju infrastruktury społecznej i przestrzennego rozproszenia. Do tego dochodzi niekorzystna struktura demograficzna ludności wiejskiej obejmująca większy odsetek ludzi starszych”³.

W gminach najuboższych – jakich jest wiele w województwie podkarpackim – finanse są mniejsze, a potrzeby socjalne większe. Stąd też sytuacja społeczno-bytowa rodzin tu mieszkających jest trudniejsza, co rzutuje na życie wszystkich mieszkańców.

Ale wieś podkarpacka to nie tylko stereotypowy obraz biedy i nędzy, jaki widzimy głównie w mediach, które zwykły prezentować bardzo uproszczony i niezgodny z rzeczywistością obraz tego środowiska. To przede wszystkim niezwykle różnorodna społeczność, w której dostrzec możemy nieliczną grupę ludzi globalnych – jak ich nazywa Z. Bauman, ludzi nadających ton i ustalających reguły gry całej „lokalności”⁴. Mowa tu o właścicielach dużych firm, przedsiębiorstwach, które mają siedziby nierzadko w pobliskich miastach, a wieś stanowi li tylko wybrane miejsce do życia tych rodzin. Poziom ich życia odbiega od życia pozostałych mieszkańców zarówno pod względem materialnym, jak i kulturowym. Członkowie tych rodzin mają nieporównanie lepsze warunki rozwoju i samorealizacji. Jak już zostało wspomniane, grupa ta jest nieliczna. Dominują rodziny trudniące się rolnictwem. Najczęściej jednak rolnictwem tradycyjnym, czyli uprawą małych, nastawionych na różnorodną produkcję, niewyspecjalizowanych, słabo zmechanizowanych gospodarstw rolnych, których w przeciwieństwie do wyspecjalizowanych i dochodowych jest na Podkarpaciu znacznie więcej, i to właśnie rodziny pochodzące z tych gospodarstw najczęściej cierpią biedę. Dlatego też są one szczególnie narażone na takie zagrożenia, jak: rozpad rodziny, zaburzenia w spełnianiu funkcji, zerwanie więzi rodzinnych, zanikanie poczucia odpowiedzialności w wymiarze międzypokoleniowym, narastanie sytuacji konfliktowych. Wszystkie one wymagają ingerencji z zewnątrz oraz zaangażowania sił i środków pomocy społecznej. Przy czym pomoc ta nie może być jednostronna, ale wieloaspektowa, nie ograniczająca się jedynie do pomocy finansowej i poradnictwa, ale zaangażowana w reorganizację życia rodzinnego, rozwiązywanie sytuacji konfliktowych itp.

Zniwelowanie odległości czasowych i przestrzennych dzięki rozwiniętej technice, szybki przepływ informacji nie pozostają bez wpływu na kondycję współczesnej rodziny wiejskiej. Znaczne grono mieszkańców wsi, głównie tych nie posiadających gospodarstw rolnych, albo tych ze wspomnianej grupy gospodarstw niedochodowych, podejmuje pracę w firmach usytuowanych w różnych regionach naszego kraju, a niekiedy i świata. Pozostawiają swoje rodziny, osłabiając tym samym ich wydolność wychowawczą i opiekuńczą.

Szybki przepływ informacji oraz łatwy dostęp do kultury masowej ma znaczący wpływ na wizerunek kulturalny wsi. Życie kulturalne wsi koncentrowało się niegdyś na regionalnych zwyczajach i tradycji lokalnej związanej z pracami sezonowymi

³ B. Tryfan, *Sytuacja społeczno-bytowa rodzin wiejskich ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji dzieci*, Raport Senatu RP, Warszawa, czerwiec 1996.

⁴ Z. Bauman, *Globalizacja*, Warszawa 2000.

w rolnictwie. Obecnie życie kulturalne wsi ogranicza się niemal wyłącznie do korzystania z radia i telewizji. Młodzież wiejska słucha tych samych przebojów muzyki rozrywkowej, co ich rówieśnicy z najdalszych zakątków świata. Ma to swoje ujemne strony – wieś traci swoją tożsamość kulturową, niewiele zyskując w zamian, bo poziom życia kulturalnego mieszkańców wcale znacząco nie wzrasta. Nie bywają oni częściej ani w teatrze, ani w filharmonii, czy też w kinie – mimo znacznego wzrostu mobilności.

Współczesne rodziny wiejskie, porównywalnie z miejskimi nękane są problemem bezrobocia. W nowych warunkach politycznych, gospodarczych, ekonomicznych osoby udzielające pomocy bezrobotnym powinny wspierać te osoby, pracować nad przewartościowaniem sposobu ich myślenia, zwalczać postawy roszczeniowe, wzbudzać motywację do działania ukierunkowanego na rozwój jednostki. To bardzo trudne zdanie, szczególnie gdy dotyczy osób długotrwale bezrobotnych, zagrożonych wykluczeniem społecznym. U tych osób bowiem występują już głębokie zmiany w psychice w zakresie samooceny, a to wymaga specjalistycznego wsparcia terapeutycznego.

Brak pracy, a w konsekwencji często nadużywanie alkoholu prowadzą nie rzadko do marginalizacji społecznej. Dotyczy to głównie mieszkańców z niskim wykształceniem, bez żadnych szans na powrót do aktywności zawodowej i zagwarantowania sobie i rodzinie dochodów. Ludzie ci przystosowali się do egzystencji na minimalnym poziomie, żyją terazniejszością i koncentrują się na zaspokajaniu podstawowych potrzeb na bieżąco, bez wybiegania w przyszłość. Dzieci i młodzież naśladują dorosłych, przejmują ich wzorce zachowań. Brak podstawowych środków do życia budzi frustrację i agresję, następstwami są alkoholizm i przestępczość. Budzą się też postawy roszczeniowe i wygórowane oczekiwania wobec pomocy społecznej. Wszystko to sprzyja dziedziczeniu biedy, pogłębia niezaradność życiową następnych pokoleń.

Jest jednak jeszcze inna grupa rodzin wiejskich, która pozwala myśleć bardziej optymistycznie. Są to rodziny samowystarczalne pod względem ekonomicznym, przeważnie wielopokoleniowe, które osiągają ten cel dzięki pracy w niewielkim gospodarstwie oraz pracy zawodowej w okolicznych zakładach pracy. Starsi członkowie tych rodzin mają zapewnioną należytą opiekę i cieszą się szacunkiem pozostałych. Do wykształcenia dzieci przykładą się tu szczególną wagę (mimo że pochłania ono znaczne środki finansowe rodziny, także i dziadków), gdyż z edukacją właśnie łączone są szanse na przyszłość potomstwa.

Na koniec przytoczę opinie młodzieży mieszkającej na wsi na temat swojego środowiska: „Wieś to jej wszystkie problemy: skomasowane ubóstwo i bezrobocie; ziemia z którą nie bardzo wiadomo co zrobić i znaczna niepewność jutra. A jednocześnie poczucie przynależności, bezpieczeństwa. Dobre miejsce do wychowywania dzieci. Na wsi trudniej się wzbogacić, wykształcić, znaleźć pracę, za to łatwiej o trwały krąg przyjaciół, większe mieszkanie i niezatrute środowisko”⁵. Młodzież, wbrew powszechnym opiniom, nie zamierza masowo opuszczać wsi. Postrzega ją jako dogodną przestrzeń życiową. Chce mieszkać na wsi, a pracować w mieście.

⁵ J. Tomczak, *O aspiracjach młodzieży wiejskiej*, „Polityka Społeczna” 2003, nr 3.

Chce zdobywać wiedzę i kwalifikacje, i jest gotowa wiele temu poświęcić. Nie wierzy jednak ciągle w wartość ziemi. Aby aspiracje młodzieży przybrały realne kształty, potrzebny jest system wsparcia, np. stypendia, gdyż ona sama, czy ze swoimi rodzicami, nie jest w stanie udźwignąć współczesnych kosztów edukacji.